

Les ràbites, proposta de definició conceptual a partir del cas del nord est peninsular. Jesús Brufal Sucarrat. Universitat de Lleida.

La intensa recerca sobre Alandalús que s'està duent a terme a casa nostra està donant uns fruits molt interessants sobre l'estada dels musulmans en els districtes andalusins de Lleida i Tortosa, que ocupaven un espai una mica més de la meitat de l'actual Catalunya. Les contínues aportacions dels especialistes¹ en les seves respectives disciplines, sobre la vida quotidiana de la civilització musulmana en la zona nord oriental d'Alandalús, obren tot un ventall de coneixements fins avui inèdits, dins dels quals està inclòs l'estudi de les ràbites andalusines.

Dins aquest marc de la recerca més capdavantera presentem les aportacions sobre l'estudi de les ràbites nord orientals, centrant-nos en una revisió conceptual d'aquesta institució que a nivell historiogràfic no ha estat estudiada en profunditat, però que nosaltres creiem que té una importància destacable en el si de la societat andalusina i en concret dins els territoris que compregueren els districtes andalusins de Lleida i Tortosa. Per aquest motiu presentem la present publicació, aportant noves dades sobre aquest fenomen espiritual i social tant important dins de l'Islam, que en la zona nord oriental el trobem localitzat i ben delimitat, que tingué una cronologia aproximada de l'últim terç del segle IX d. C., fins la segona meitat del segle XII d. C., i que el trobem localitzat a través del topònim "ràpita" a les següents poblacions, Vallfogona de Balaguer (la Noguera), Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès), la Riba (Alt Camp), l'Albiol (Baix Camp) i Sant Carles de la Ràpita (el Montsià).

¹ Azuar Ruiz, R., *La rābīta califal de las Dunas de Guardamar (Alicante). Cerámica, Epigrafía, Fauna, Malacofauna*, Alicante, ed. Diputación Provincial de Alicante, (Col. Excavaciones Arqueológicas, 1), 1989. *La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Edició a cura de Mikel de Epalza, Sant Carles de la Ràpita, 1993. Epalza, Mikel de, "Études sur le ribat islamique. Sa spiritualité militaire et ses traces archéologiques et toponymiques en Espagne", *Revue Maroc-Europe. Histoire. Économies. Sociétés*, Rabat, ed. La Porte, 6, 1994, pp. 129-144. Bramon, D., "La Ràpita del Cascall al delta de l'Ebre", *La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Edició a cura de Mikel de Epalza, Sant Carles de la Ràpita, 1993, pp. 109-120. Marín, M., "El ribāt en al-Andalus y el Norte de África", *La Ràpita islàmica:...* pp. 121-130. Martínez Salvador, C., *El ribāt en el Mediterráneo Occidental: Ifrīqiya y Al-Andalus, dos ejemplos de religiosidad (siglos IX-XI d.C.)*, [Tesis Doctoral de Historia, dirigida pel Dr. Sergio Martínez Lillo], Departamento de Prehistoria y Arqueología, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1994, 2 vols. Franco Sánchez, F., "Ràpites i Al-Monastirs al nord i est de la península d'al-Andalus", *La Ràpita islàmica ...*, pp. 190-210.

L'àrea on trobem localitzades les ràpites nord orientals està situada dins el marc idoni per dur a terme una vida de ribāt i ràbita. Quan parlem que el marc és idoni, fem referència a que ribat i ràbita són dos institucions, el concepte de les quals en línies generals dins el marc cronològic de últim terç del segle IX d. C. i segle XI d. C., implica la necessitat d'estar situades dins un *taghr*, que és un punt fronterer al qual s'hi pot realitzar la pràctica del *yihād* (en el nostre estudi només observem l'ús del *yihād* fins la primera meitat del segle X d. C.) que significa a grans trets, realitzar un esforç o sacrifici per la comunitat o *umma*. Tanmateix ribat i ràbita no són només dos conceptes que vagin lligats a un *taghr* i a la pràctica del *yihād*, significa també conviure en comunitat per realitzar exercicis espirituals i portar una vida d'asceta, amb els vots de pobresa, humilitat, esdevenir un bon musulmà, aconseguir l'accés al Paradís i dur a terme una tasca d'educació i islamització destacada dins el món rural andalusí i musulmà en general.

Tradicionalment ha existit per part dels especialistes una vinculació conceptual entre els mots ribāt i ràbita, identificant el mateix fenomen però amb paraules diferents. L'exercici del *yihād* lligat a dur a terme una vida d'austeritat en un punt fronterer d'Alandalús, eren l'ideal del murabit, és a dir, la persona que degut a les seves motivacions i inquietuds espirituals, es desplaçava cap als tugur per incorporar-se a un ribāt o una ràbita. Aquesta visió conceptual actualment no és vàlida en la nostra zona d'estudi, degut a que partint de l'anàlisi de la documentació, la pròpia evolució històrica de la zona i les innovadores aportacions pel que fa als ribats i les ràbites, ens condueixen a establir una nova línia interpretativa dels conceptes de ribāt i ràbita. Com ja hem esmentat en anterioritat, dins dels districtes andalusins de Lleida i Tortosa tenim localitzades un total de cinc ràbites, distribuïdes en el seu territori estratègicament, per tenir un pes destacable sobre l'espai i la seva corresponent àrea d'influència. Quan parlem d'àrea d'influència hem de diferenciar dos tipus de representacions sobre el territori, la que realitzen les ràpites de Sant Carles de la Ràpita, Vallfogona de Balaguer i Santa Margarida i els Monjos, i per altra banda les ràpites de la Riba i l'Albiol. La diferenciació realitzada parteix de la base que el concepte de ràbita no és el mateix en el cas de Sant Carles de la Ràpita, Vallfogona de Balaguer i Santa Margarida i els Monjos que a la Riba i l'Albiol.

Primer tipus: Ràbita i Ribāt

Observem com el primer grup de ràpites nord-orientals tenen una cronologia de fundació força similar, estariem parlant de l'últim terç del segle IX d. C. Aquesta cronologia relativa ens ve donada per la documentació extreta de l'enumeració de murabits que anaven a les ràbites feta per l'alfaquí Abū al-Mālik b. Habib, de les quals destaca la ràbita de *Kaskī*.² Aquest alfaquí segons al-Zuhrī, va viure aproximadament en la segona meitat del segle IX d. C. Per tant a través d'aquest document podem establir una cronologia relativa sobre la fundació o si més no, els inicials moments de la ràbita de Sant Carles de la Ràpita, que no oblidem, aniria coetània amb la de Rota. Aquesta primerenca cronologia creiem que és aplicable també a Santa Margarida i els Monjos i a Vallfogona de Balaguer, però amb més reserves. L'absència d'una documentació tan valuosa com la existent a Sant Carles de la Ràpita, el fet que l'arqueologia no aportí tota la informació necessària fa que poder contextualitzar aquestes dues ràbites sigui força complex. Malgrat l'anterior tenim diverses possibilitats interessants a tenir en compte, com són per una banda que la construcció de la ràbita de Santa Margarida i els Monjos és anterior al primer terç del segle X d. C. perquè en aquesta cronologia l'avanç comtal fa que el territori de l'actual Penedès deixi de ser andalusí per incorporar-se als dominis del comte de Barcelona. Cal que no oblidem un segon factor, Alandalús va ser atacada a mitjans del segle IX d. C. en una primera fase i en l'últim quart del segle IX d. C. en una segona fase, pels *mayūs* o coneguts també com els normands els quals algarejaven la costa i penetraven vers l'interior peninsular.³ Degut a aquestes incidències des de l'emirat és va endegar un procés de fortificació de la costa mediterrània i atlàntica d'Alandalús per tal de controlar les algarades dels *mayūs*. Aquest projecte va consistir en construir per iniciativa estatal torres de vigilància i també ràbites i ribats a les costes andalusines, que no oblidem, deixaran de ser un límit geogràfic per esdevenir un *taghr*, al qual es podrà practicar el *yihād*.

Pel que respecta a la ràbita de Vallfogona de Balaguer ens trobem davant la mateixa problemàtica que la ràbita de Santa Margarida i els Monjos, és a dir, no tenim documentació que ens certifiqui la seva fundació o alguna notícia que ens permeti saber aproximadament quan comença a funcionar, l'arqueologia tampoc ens ajuda el

² Martínez Salvador, C., *El ribāt en el Mediterráneo Occidental: Ifrīqiya y Al-Andalus, dos ejemplos de religiosidad (siglos IX-XI d. C.)*, [Tesis Doctoral de Historia, dirigida pel Dr. Sergio Martínez Lillo], Departamento de Prehistoria y Arqueología, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1994, p. 399.

³ Martínez Salvador, C., *El ribāt en ...*, p. 309.

suficient, si que és cert que hi ha un mur en l'actual castell de la Ràpita que pot ser andalusí, i per tant correspondria probablement a l'antic edifici denominat com a ràbita, però faria falta un estudi intensiu per situar la construcció en una etapa concreta dins la història d'Alandalús a casa nostra. Per altra part creiem que la ràbita de Vallfogona de Balaguer tindria una cronologia similar a la de Sant Carles de la Ràpita i Santa Margarida i els Monjos perquè la seva fundació respondria al mateix caràcter militar que el que trobem en les dos anteriors. A finals del segle IX d. C., el districte musulmà de Lleida entra en una nova dinàmica, deixa de ser un lloc de pas o una zona marginal, per esdevenir i formar part de l'engranatge defensiu d'Alandalús davant el progressiu avanç carolingi i posteriorment comtal provinent des dels Pirineus. Així doncs l'apogeu de la família dels Banū Qasī i l'impuls emiral, va permetre consolidar la nova frontera, anomenada com la Frontera Superior, que discorria al llarg de la línia natural que marca la Vall de l'Ebre i capitalitzada per una ciutat emergent i situada estratègicament al vell mig de la frontera que articulava, Saragossa.⁴

Així doncs observem com en una cronologia força primerenca, últim terç del segle IX d. C., el concepte ràbita responia a unes funcions iguals que les del concepte ribāt, és a dir, el vessant militar i la espiritual anaven juntes. No serà fins a mitjans del segle X d. C., en què les dos concepcions ràbita i ribāt s'aniran distanciant, degut principalment a l'entrada de les noves corrents espirituals vingudes des d'Orient i que arrelaren amb força dins el territori andalusí. L'ascetisme, el misticisme i el sufisme són les principals causants d'aquest canvi dins les ràbites, la situació de les ràbites en punts allunyats en llocs on el sacrifici personal i l'esforç són considerables per sobreviure, perduren per sobre de l'aspecte militar, per aquest motiu en la zona nord oriental de la Península arrela aquesta concepció més espiritual que no pas militar i distanciant-se de les funcions de ribāt que perduraran en regions on l'activitat militar és més intensa, com per exemple Toledo i la seva àrea d'influència. Seguint amb aquest fil argumental, hem de tenir en compte que a partir del 929 d. C., Alandalús esdevé califat, etapa caracteritzada pel màxim control sobre el territori peninsular, la soberania califal s'imposa, i és una etapa de relativa estabilitat dins les fronteres, especialment l'espai fronterer que afecta als districtes andalusins de Lleida i Tortosa, amb el món comtal, el qual envia contínues ambaixades vers Còrdova per signar acords de pau.

⁴ Sabaté Curull, F., *Història de Lleida. L'alta Edat Mitjana*, Lleida, 2003, pp. 20-32.

Segon tipus: les ràbites califals.

Les ràbites de la Riba i l'Albiol partien, creiem, d'un mateix inici, és a dir, malgrat no tenir documentació i no hi ha cap evidència material per a que l'arqueologia la pugui estudiar, creiem que responen a un altre tipus de ràbites diferents de les tres anteriors. No tenim localitzat cap resta arquitectònica que ens permeti associar el topònim ràbita a un edifici, tot i que tampoc tenim evidències suficients en els casos de Vallfogona de Balaguer, Sant Carles de la Ràpita i Santa Margarida i els Monjos de l'existència d'un edifici, però veient la seva evolució històrica i la seva evolució conceptual, creiem que el tenien. A més, la seva situació dins el territori és més aviat de buscar estar apartats del món que no pas estar a primera línia de la frontera, les trobem localitzades dins el districte de Tortosa a cavall de la Serra de Prades i el Camp de Tarragona i seguint el pas natural entre la plana de Lleida i el ja esmentat Camp de Tarragona. No tenim la constatació sobre l'existència d'alguna fortalesa, malgrat que en un document que data del 1158 Joan Martorell dóna la fortalesa islàmica a condició de reconstruir-la, en la zona de l'Albiol⁵, però en cap cas apareix en la documentació el topònim ràbita. Per tant creiem que aquest tipus de ràbita és el que neix arreu del territori musulmà, dedicada únicament al recés espiritual, a dur una vida piadosa, a esdevenir un home sant o coneguts també com *sayj*. Així doncs, les ràbites de la Riba i l'Albiol responen a un topònim que aniria associat a l'àmbit territorial per on es mourien els pelegrins que durien a terme aquest model de vida, els quals podien viure del que els proporcionava el bosc, es podien refugiar en coves o construir simples cabanes de fusta, per poder dur a terme aquest model de vida tant admirat dins la societat andalusina i musulmana en general. La cronologia aproximada d'aquestes ràbites seria aproximadament en la primera meitat del segle X d. C., moment en que els moviments ascetes, místics i sufís prenen força dins la ortodòxia musulmana, i també en que tenim el canvi de les ràbites de finals del segle IX d. C., deixant enrera les seves funcions militars, per evolucionar vers una concepció espiritual de la ràbita.

A través d'aquesta petita aportació volem donar llum a una institució prou important dins la societat musulmana en general i en concret en l'andalusina, la qual esdevé un clar model de vida i comportament dins una societat altament religiosa i on la paraula de Déu i el llibre sagrat, l'Alcorà, prenen un control absolut dins la societat que el practica i segueix.

⁵ Català, P., "El Castell de l'Albiol", *Els Castells Catalans*, Rafael Dalmau ed., Barcelona, 1973, IV, pp. 131 – 137.

Bibliografia bàsica.

Azuar Ruiz, R., *La ràbita califal de las Dunas de Guardamar (Alicante). Cer  mica, Epigrafía, Fauna, Malacofauna*, Alicante, ed. Diputación Provincial de Alicante, (Col. Excavaciones Arqueológicas, 1), 1989.

Bramon, D., “La Ràpita del Cascall al delta de l’Ebre”, *La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Edició a cura de M  kel de Epalza, Sant Carles de la Ràpita, 1993, pp. 109-120.

Català, P., “El Castell de l’Albiol”, *Els Castells Catalans*, Rafael Dalmau ed., Barcelona, 1973, IV, pp. 131 – 137.

Epalza, M  kel de, “  tudes sur le ribat islamique. Sa spiritualit   militaire et ses traces archéologiques et toponymiques en Espagne”, *Revue Maroc-Europe. Histoire.   conomies. Sociétés*, Rabat, ed. La Porte, 6, 1994, pp. 129-144.

Franco Sánchez, F., “R  pites i Al-Monastirs al nord i est de la península d’al-Andalus”, *La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Edició a cura de M  kel de Epalza, Sant Carles de la Ràpita 1993, pp. 190-210.

La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals. M  kel de Epalza, dir., Ajuntament de la Ràpita / I.C.M.A. / Generalitat Valenciana / Diputació de Tarragona, Sant Carles de la Ràpita, 1993.

Marín, M., “El rib  t en al-Andalus y el Norte de   frica”, *La Ràpita islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Edició a cura de M  kel de Epalza, Sant Carles de la Ràpita, 1993, pp. 121-130.

Martínez Salvador, Carmen, *El ribāt en el Mediterráneo Occidental: Ifrīqiya y Al-Andalus, dos ejemplos de religiosidad (siglos IX_XI d.C.)*, [Tesis Doctoral de Historia, dirigida pel Dr. Sergio Martínez Lillo], Departamento de Prehistoria y Arqueología, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1994, 2 vols.

Sabaté Curull, F., *Història de Lleida. L'alta Edat Mitjana*, Pagès editors, Lleida, 2003.

Jesús Brufal Sucarrat.

Universitat de Lleida.